

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369547365> | LOG_0060

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

Urtica mortua. Daun gattal matti.

Urtica mortua simplicem erigit, lignosumque, ac rotundum caulem, ulnam altum, pallide virentem, ac superius parum lanuginosum. Folia ejus solitaria locantur, atque ex ipsorum inferiorum alis laterales excrefcunt ramuli, ex superiorum vero alis capitula ac flores.

Folia ipsa longis insident pedunculis, illis Urticæ nostratis vulgaris similia, inferius latissima & rotunda, oraque ipsorum arcu & subtiliter serrata sunt, in longum terminantia apicem, binos cum dimidio ac tres pollices longa, vix binos lata, superne obscure virentia, ac pilis hirta, inferne rugosa per multas costas, quarum quinque inferius concurrunt, saporis fatui, sicci, & herbacei, ipsorum petioli longitudinem fere habent ipsius folii, molles, parumque lanuginosi, ex reliquorum foliolorum alis racemi excrefcunt, viridibus, & ex rotundo trigonis capitulis onusti, quæ compacta sunt, & quorum quodvis peculiari insidet caliculo, nullum vero notabilem exhibent florem, inque iis subrotundum ac pusillum latet semen.

Totius plantæ nulla pars urit, sed ad tactum mollis, nec gravem præbet odorem saporemve, uti in Europæorum mortuis Urticis.

Radix in multas, breves, & intricatas divaricationes distincta est, quæ nodosæ videntur. Vetus folia rubent instar Cancrorum coctorum.

Nomen. Latine *Urtica molucca mortua*; Malaice *Daun gattal matti*; Ternatice *Soforu bobuto*, h. e. *Urtica alba*.

Locus. In desertis crescit hortis, nec tam copiose reperitur, quam vera seu *Urtica urens*. Hæc *Urtica* in aliis quoque crescit Malaiensibus regionibus, sed detegere non potui, ibi in usu esse, uti in Moluccis & hisce in insulis, unde & multos novi Malaienses, qui in Amboinam venientes mirati sunt vulgarem hujus herbæ usum, qui ipsis ignotus erat.

Ufus. Ternatenses hanc ad olus exhibent, est enim sicca & fatui saporis; contrita ejus folia Aposthematibus & Anthracibus inponuntur, quas maturant, aperiant, inque apertis pus extrahunt.

CAPUT TRIGESIMUM QUINTUM.

Herba vitiliginum. Sajor panu.

Hæc herba *Lyfimachia* similis est, caulemque erigit simplicem, maxime striatum, ac fere pentagonum, gramineum, ac quatuor vel quinque pedes altum, quique sese dividit in multos laterales ramulos, eodem modo usque ad extremum striatos.

Folia solitaria & ample distantia locantur, illis Salicis similia, sed non dentata, & æqualia, superne glabra & viridia, inferne pallida & contracta per copiosas costas maxime protuberantes, quæ juxta oras in sinus concurrunt, ac peculiarem formant limbum, quæque ad lateralium ramorum ortum locantur, quinque & sex pollices longa sunt, ac transversalem digitum lata. Reliqua minora sunt, flaccida, & facile marcescentia, saporis fatui cum subtili oris pruritu.

In ramorum summo inter foliola multi excrefcunt nodi, longiusculis insidentes pedunculis, illi vero sese aperiant in flores luteos, ex quinque viridibus petalis compositos, superne rotundos & hiantes, calici insidentes tetrapetalo & pallide virenti.

Flores ipsi facile decidunt, tumque ipsorum pedunculus longior excrefcit, crassior est, & pentagonus, binos longus pollices, ultra pennam crassus, ac si acinax esset, superne retinens tetrapetalum calicem seu stellulam, qua coronatus est hic fructus, & quodammodo Caryophyllum refert, tandem hi fructus fumum conquirunt colorem, ac dehiscunt, quum in quinque longis cellulis copiosum rufumque conspicitur semen arenaceum quasi, seu instar illius Tabaci,

Tom. VI.

quod

VIER EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

De doove Netel.

Urtica mortua schiet met een enkele, boutagtige, en ronden steel op, een elle hoog, bleek-groen, boven wat wolagtig, de bladeren staan enkelt, en uit den schoot der ondersten komen zydesteelen, uit de bovenste knopjes en bloemen.

De bladeren zelfs staan op lange steelen, onze gemeene Netelen gelyk, agter breed en rond, en de kanten digt en fyn gezaagt, met een lange spitze, derdehalf en drie duimen lang, schaars twee breed, boven doods-groen, en met bairtjes bezet, beneden rimpelig van veele ribben, waar van agter vyf t'zamen stooten, van smaak luf, droog, en moeskruidagtig, baare steelen zyn schier zoo lang als 't blad, zagt, en een weinig wolagtig, uit den schoot der refterende blaadjes komen trosjes voort, van groen uit den ronden drieboekige knopjes gemaakt, in een gedrongen, en ieder op een bordje staande, daar men geen kennelyk bloeizel aanziet, daar in schuilt klein roodagtig zaad.

Aan de gebeelee plante is niets brandens, maar zagt om te handelen, en geen swaaren reuk, nog smaak, gelyk aan d'Europise doove netelen.

De wortel is in veele korte en gekrinkelde takken verdeelt, die knobbelagtig schynen, de oude bladeren werden root als een gekookte kreeft.

Naam. In 't Latyn *Urtica molucca mortua*; in 't Maleits *Daun gattal matti*; in 't Ternataans *Soforu bobuto*; dat is witte Netelen.

Plaats. Zy waft in verlatene tuinen, en is zoo veel niet te vinden als de regte of brandende Netel. Deze *Urtica* waft ook wel in andere Maleitsche Landen, maar ik hebbe niet kunnen vernemen, dat ze aldaar gebruikt werd, gelyk in de Molukse en deze Eilanden, weshalven ik veel Maleyers gekent hebbe, die in Amboina komende zig verwonderden, over den gemeenen gebruik van dit kruid, dat by hen onbekent was.

Gebruik. De Ternatanen nemen ze onder Moeskruid, want ze is droog, en gansch luf van smaak, de gewreeve bladeren werden op apostemen en bloedvinnen gelegt, die ze rypen en optrekken, maar in de geopende trekken zy den etter uit.

VYF EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Plekke-Kruid.

Dit kruid heeft eenige gelykenisse met *Lyfimachia*, schiet met een enkelde, zeer gestreepte, en schier vyfboekige steel, die grasagtig is, vier en vyf voeten hoog, in veele lange zydesteelen verdeelt, op de zelfde manier gestreept, tot bet uiterste toe.

De bladeren staan enkeld, wyd van malkander, de Wilige bladeren gelyk, dog ongezaagt, en met even kanten, aan de bovenzyde glad, en gras-groen, aan de onderste bleek-groen, en rimpelig, van de veele ribben, die zeer uitsteken, en langs de kanten met boogen t'zamen sluiten, een byzonderen zoom makende, die by den oorspronk der zydetakken staan, zyn vyf en zes duimen lang, een dwersvinger breed, de anderen zyn kleinder, slap, en ligt slensende, van smaak smets, met een subtiel jeuken in de mond.

Aan 't uiterste der steelen, tussen kleine blaadjes, komen veele groene knoppen voort, op langagtige steelen, die zig openen in geele bloemen, van vier slegte blaadjes gemaakt, vooren rond en wyd geopent, staande op een bordje van vier bleek-groene blaadjes gemaakt.

De bloemen zelfs vallen ligt af, en dan wert den steel, daar ze op gestaan hebben, langer en dikker, vyfkantig, twee duimen lang, ruim een schafst dik, als of 't een bouwver wilde worden, behoudende boven op het vierbladige bort of sterretje, als een kroontje, waar door deze vrugt eenigzints een Garioffel-nagel gelykt, eindelyk werden deze vrugten rookverwig, en ontsluiten zig, daar men dan in vyf lange celletjes veel ros zaad ziet, als zand, of Tabakszaad, 't welk uitvalt, en de plante vermenigvuldigt.

quod decedit, ac plantam multiplicat & propagat. Radix vilis est, perpendicularis, externe nigricans.

Nomen. Latine *Herba vitiliginum*; Malaice *Sajor*, vel *Daun panu*, non enim verum est *Sajor*, seu olus. Amboinice . . . *Panu* Malaice vocantur quædam albæ maculæ ad summum obuli magnitudinem habentes, quas tam Indi, quam Misticæ in facie, brachiis, & corpore contrahunt, atque hinc hæc vocatur *Panu poeti*, h. e. *Vitiligo alba*, atque ipsis elegans habetur, unde tantum abest, quod ipsis vitio vertatur, ut potius laborent eas conquirere maculas, quæ adeo propunt, ut totam tegant faciem, albamque reddant, sed sine squamis vel fissuris, quod ipsis ornamento est.

Alia præterea est *Panu itam*, seu *Vitiligo nigra*, vel *Lichen*, quæ sunt maculæ nigricantes, seu obscure fusca, inftar rubiginis ferri, non glabræ uti priores, sed squamosæ & fissæ, quæ faciem desquamant & defedant, quæque etiam contagiosæ censentur. Ambæ distinguendæ sunt ab alia alba cutis Indorum desquamatione, quæ ipsis *Cadel* dicitur, quæ perfecta est *Lepræ alba* species, item ab alia insuper specie, quæ hominum facies penitus nigras reddit inftar diabolorum, ac præterea fissas & squamosas Indorum cutes, quæ *Morphææ* species est.

Locus. Ubique sponte in hortis crescit, ubi tanquam *Zizania* est, silvestris quoque est, & reperitur ad fluminum ripas, & in locis olim cultis.

Usus ejus nullus mihi innotuit, nisi quod mulierculæ ejus semen sumant albicans ac semi maturum, quo aliquem fricant disto *Panu puti* laborantem, atque se ipsas dein eodem hocce semine. Hinc maculæ in prima specie evanescent, ac in posteriore deliscent, quod quidam ex arbitrio suo & voluntarie efficiunt, ut hæredes sint elegantium harum macularum, adeo amant stulti hi homines colorem illorum, quibus tamen non amant esse subjecti.

Herba hæc convenire videtur cum *Lyfimachia* speciosa, quam describit J. BAUHINUS. Lib. 21. Cap. 26. quamvis hæc sit flore purpurascens. Radix vinum olet, feras domat, & ulcera maligna curat, unde putatur esse *Onagra*, sive potius *Oenagra*, a vini odore, DIOSCORIDI vocata *Onotbura*, THEOPHRASTO *Onagron*.

Similis herba videtur descripta esse, n. eadem sit, in *Hort. Malab. part. 2. fig. 49* nomine *Carambu*, ac prima ejus species *Bracmanis* dicitur *Bula-vanga*, licet figura cum descriptione non penitus quadret, ac *Carambu Malabarorum*, quod nomen accepit a similitudine cum *Caryophyllis*, quæ in fructibus observatur, atque in Amboinenfi longior est quam in Malabarica.

Tabula Vigesima prima

Ad Figuram primam *Herbam* exhibet *Vitiliginum*.
Figura secunda *Bungium* exhibet, feminam, quæ Cap. 37. describitur.

OBSERVATIO.

Herba Vitiliginum est *Lyfimachia Indica*, corniculata, non papposa, caule altissimo, flore odorato *Commel. Cat. pag. 214. & Fl. Malab. pag. 41.* & *Lyfimachia Indica*, non papposa, lutea, flore fructuque majore *Caryophylloide Ray bist. pl. pag. 1510. & Cattu Carambu H. Malab. part. 2. Tab. 50. vide & Thes. Zeyl. pag. 146.*

vuldigt. De wortel is slegt, regt neergaande, van buiten zwartagtig.

Naam. In 't Latyn *Herba vitiliginum*; in 't Maleits *Sajor*, of *Daun panu*; want het geen eigentlijk *Sajor* is. in 't Ambons . . . *Panu* werden 't in 't Maleits genoemd sommige witte plekken op 't grootste als een stuiwer, die zoo wel de Indianen als Mistyjen in 't aangezigt, aan de armen, en aan 't lyf krygen, en hier van liet dit *Panu poeti*, dat is *Vitiligo alba*, en wert by hen voor een fraaigheid geagt, zoo verre is 't daar van daan, dat zy 't voor een gebrek zouden houden, dat zy haar veel meer beneerstigen de zelve te krygen. Want het kruipt voort, en maakt het gebeele aangezigt wit, dog zonder schubbens of sebeuringen, waar mede zy dan pronken.

Daar is nog een ander *Panu itam*, of *Panubessi*, dat is *Vitiligo nigra*, of *Lichen*, 't welk zyn zwartagtige of donker-bruine plekken, als yzerroest, niet glad blyvende gelyk de voorgige, maar schilferen, werden schubagtig, en mismaken het aangezigt, werdende dezelve ook voor aanstekende en voortzettende gehouden. Beide zyn 'ze onderscheiden van een andere witte schilferinge des buids aan de Indianen, by hun *Cadel* genaamt, en is niet anders dan een zoorte van *Lepra ficca*, item nog van een andere zoorte, die de menschen gantsch koolzwart maakt in 't aangezigt, en zoo leelyk als duivels met rimpelen, en schilferen des buids aan de Indianen, en is een zoorte van *Morphæa*.

Plaats. Het wast over al van zels in de tuinen, daar 't voor een onkruid werd gehouden. Men vind het ook in 't wild, aan de vlakke oevers van rivieren en plaatsen, die eertyts bebouwt zyn geweest.

Gebruik. My is nog geen gebruik bekend, behalven dat de vrouwen dit zaad nemen als 't nog witagtig is, en half ryp, waar mede zy iemand vryen, die de voornoemde *Panu Puti* heeft, en daar na zig zelve met dat eigenste zaad. Hier door zullen de plekken aan den eersten vergaan, en verspringen aan den laaft gevreeven, 't welk ze dan althans doen, om deze mooie plekken over te erven, zoo zeer beminnen deze zotte menschen de couleur van die geenen, daar ze zoo ongeern onder staan.

Dit kruid schynt overeen te komen met de schoone *Lyfimachia*, welke BAUHINUS beschryft in bet 21. Boek, Hoofdst. 26. schoon deeze een purpuragtige bloem draagt. De wortel ruikt na wyn, temt de wilde beesten, en geneest de quaadaardige zweeren, waarom gemeent wert, dat het de *Onagra* is, ofte liever *Oenagra* van de lugt des wyns zoo genaamt, en van DIOSCORIDES *Onotbura*, van THEOPHRASTUS *Onagron*.

Diergelyke Kruid schynt beschreeven te werden, zoo het niet het zelve is, in *Hortus Malab. part. 2. fig. 49.* met de naam van *Carambu*, de eerste zoorte, in 't *Braminees* *Bula-vanga*, hoewel de figuur met de beschryving niet allerweegs over een komt, en *Carambu* zal in 't Malabaars de naam gekreegen hebben, na de gelykenisse van *Garioffel-nagelen*, die men in de vrugten ziet, dewelke aan de Amboinse langer zyn dan aan 't Malabaarsche.

De een en Twintigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het *Plekke-kruid*.
De tweede Figuur wyft aan het *Bunge-kruid*, en wel het *Wyffe*, in het 37. Hoofdstuk beschreeven.

AANMERKING.

Het *Plekke-kruid* is de Indische gehoorde, niet pluifige *Lyfimachia*, met een zeer hooge steel, en ruikende bloem, in de *Catal. van Commel. pag. 214. & Fl. Malab. pag. 41.* en de Indische, niet pluifige geele *Lyfimachia* met een groote bloem en vrugt, na een *Kruidnagel* gelykende, van *Ray bist. plant. pag. 1510. & Cattu Carambu van de H. Malab. 2. deel Tab. 50.* ziet ook de *Thes. Zeyl. pag. 146.*

